

Маловідомі матеріали соціологічного опитування 1934 р. у Третньому рейху: спроба джерелознавчого аналізу

(на матеріалах збірки «Warum ich Nazi wurde» - Biogramme früher Nationalsozialisten. Die einzigartigen Sammlung des Theodor Abel / Wieland Giebel. B., Berlin Story Verlag, 2018. 930 s.)

О. Р. Давлетов

Запорізький національний університет
dar5zp5ua@gmail.com

Ключові слова: Нацизм, НСДАП, Веймарська Республіка, нацифікація німецького суспільства, автобіографія.

У статті розглядаються матеріали соціологічного опитування, що провів у 1934 р. у нацистській Німеччині професор Колумбійського університету Теодор Абель. Грант на проведення конкурсу автобіографій серед членів НСДАП, що вступили до лав нацистської партії до 1.01.1933 р. – 700 доларів – надав Колумбійський університет. Учасники даного конкурсу мали максимально відверто відповісти на просте, на перший погляд, питання «Чому я став нацистом?». Всього до журі надійшло 683 роботи, з яких повністю збереглися 581 (82 наведені у збірці Віланда Гібеля) у фондах зібрання американської бібліотеки Герберта Гувера (м. Уест - Бранч, штат Айова, США). Автору вдалось проаналізувати віковий, соціальний, професійний склад учасників заходу; виявити критерії конкурсу, продемонструвати основні варіанти відповідей, а саме: 1. Ідея-міф щодо сильного лідера; 2. Ідея-міф, що «країна завдяки нацизму розправляє плечі і встає з колін»; 3. Ідея-міф про те, що в основі катастроф німецького народу у ХХ ст. (поразка у Першій світовій війні, Версальська угода, Листопадова революція 1918-1919 рр., гіперінфляція 1921-1923 рр. тощо) винні виключно євреї; 4. Ідея-міф про те, що у кожного респондента своя суб'єктивна відповідь на питання «Чому я став нацистом?». Знайомство та вивчення відповідей на питання «Чому я став нацистом» дозволяє краще зрозуміти і добу зародження націонал-соціалізму (1919-1933 рр.), і добу початку нацифікації німецького суспільства (1933-1934 рр.). Праворадикальна мотивація багатьох ранніх членів нацистської партії добре узгоджується із станом невдоволеності сучасною політичною ситуацією, що поширена і у Європі ХХІ століття - ФРН, Франції, Польщі, Росії, Україні тощо .

Little-known Materials of the 1934 Third Reich Sociological Survey: Source-Analysis Attempt

(Based on the Data of the Warum ich Nazi wurde Collection – Biogramme früher Nationalsozialisten. Die einzigartigen Sammlung des Theodor Abel / Wieland Giebel B., Berlin Story Verlag, 2018. 930 s.)

O. Davletov

Zaporizhzhia National University

Key words: Nazism, NSDAP, Weimarska Republic, national identity, suspension, autobiography

The article of the Professor of the Department of World History and International Relations of Zaporizhzhya National University deals with the analysis of the materials of the sociological survey conducted in 1934 Nazi Germany by the Professor of the Columbia University Theodore Abel. Grant in the amount of 700\$ for the autobiographical contest among the members of the NSDAP who joined the ranks of the Nazi party until the 1 January 1933 was provided by the Columbia University. Participants in this competition had to give an honest and frank answer to the simplest, at first glance, question «Why did I become a Nazi?». A total of 683 works were submitted to the competition, 581 of which (including 82 in Wieland Giebel's collection) were fully preserved in the funds of the Herbert Hoover Presidential Library (West Branch, Iowa, USA). The author of this article managed to analyze the age, social, and professional structure of the

participants of the contest; to identify general proposals selection criteria, to demonstrate the main variants of the common answers given, namely: 1. The concept of «The Strong Leader Myth»; 2. The myth, stating that «Germany, due to Nazism, spreads its shoulders and rises from its knees»; 3. The myth that Jews were guilty of the catastrophe of the German people in the XX century (Germany's defeat in the World War I, the Treaty of Versailles, the November Revolution of 1918-1919, the out-of-control hyperinflation of 1921-1923 etc.); 4. The myth that every respondent had his own subjective and exclusive answer to the question «Why did I become a Nazi?». Analysis of the given answers to the question «Why did I become a Nazi?» leads to better understanding of the period of the birth of the Nazi movement (1919-1933 years), and the era of the beginning of the nazification of German society (1933-1934). The radical right motivation of many early members of the Nazi party closely corresponds to the contemporary public attitudes of dissatisfaction with the current political situation, which are common for the XXI st century European states – Germany, France, Poland, Russia, Ukraine and other countries.

Історичний розвиток, як і будь-які політичні процеси у суспільстві, має різні складові свого поступу. Зараз, на початку нового тисячоліття, першочерговим завданням істориків є комплексний системний аналіз визначних подій і зрушень, надбань і втрат, які були характерними для бурхливого минулого століття. Озираючись назад у ХХ ст., усвідомлюючи грандіозне піднесення людського розуму, величні досягнення у галузі науки та техніки, визначні здобутки у соціально-економічній сфері, ми мусимо визнати при цьому, що ані досягнення культури та цивілізації, ані швидкий та потужний індустріальний розвиток провідних країн світу не змогли захистити людство від виникнення у його надрах низкистрахотливих тоталітарних режимів. Останні намагалися відійти від магістрального шляху розвитку людської цивілізації, поставити під сумнів прогресивні світові завоювання і тотально втрутитися у долю держави, громадянського суспільства тощо. Інтерес до проблеми вивчення генези німецького варіанту фашизму виник серед науковців світу одразу після зародження цього явища.

Тема Третього рейху і зараз, знову і знову, привертає увагу дослідників з усього світу, у тому числі через персоніфікацію учасників політичного процесу минулих років (мова йде виключно про генезу НСДАП), в тому числі і пересічних громадян Німеччини. На сьогодні історіографія фашизму вже представлена великою палітрою досліджень, причому найбільшу увагу істориків за минулі десятиліття привертали саме сюжети, пов'язані зі створенням масової бази, ідеологічних передумов, власне механізму існування тоталітарної диктатури НСДАП тощо [1]. Кількість наукових розвідок вже досить давно сягнула позначки 40000 позицій. Час генези НСДАП як скла-

дової державного механізму Третього рейху та власне доба нацистського панування у Німеччині (1933-1945 рр.) на сьогодні є одним із найбільш досліджених епізодів німецької історії.

У порівнянні з цим, не так багато наукових розвідок присвячено періоду зародження націонал-соціалізму доби Веймарської Республіки (1919-1933 рр.) – періоду, який за словами Германа Геринга – наці № 2 Третього рейху, вважається «бойовим часом» НСДАП [2, с.12]. Річ у тому, що незважаючи на вагомий обсяг вже існуючих робіт присвячених нацизму, історики все ще мають чисельні лакуни з цієї проблематики. Наприклад, не існує ще загально визнаного трактування щодо термінів «фашизм» чи «нацизм»; маловивченими «залишаються методи, засоби, прийоми поширення нацистської ідеології» [3, с.290], також не розкриті і «проблема співвідношення у нацистській системі панування методів терору, пропаганди та організаційно-політичного впливу регіональних лідерів, їх взаємозв'язки і взаємодія у різні періоди існування режиму та пов'язане з цим питання стосовно «ролі та взаємодії допоміжних і «дочірніх» організацій НСДАП (СС, СД, СА, гестапо, «Гітлерюгенду» тощо) у системі репресій та маніпулювання суспільною свідомістю»; мало інформації стосовно повсякденного життя німецького суспільства як періоду існування Веймарської Німеччини (1919-1933 рр.), так і доби Третього рейху [4, с.92].

Саме тому, неабиякий інтерес у читачів ФРН та за кордонами Німеччини, викликала збірка біографічних матеріалів (930 сторінок) під гучною назвою «Чому я став нацистом?», що вийшла з друку у вересні 2018 р. у Берліні та була упорядкована та прокоментована відомим сучасним німецьким істориком, письменником та видавцем Віландом Гієбелем (1950 р. н.). Тому мета дано-

го матеріалу – провести джерелознавчий аналіз означеної збірки.

68 річний Віланд Гібель вже досить давно та ґрунтовно займається історією Берліну, є автором та упорядником чисельних монографій, виставок, заходів з історії сучасної столиці ФРН.

Декілька років тому він натрапив на монографію американського професора – соціолога польсько-го походження, Колумбійського університету Теодора Абеля (1896-1988) «WhyHitlercameintopower. An answer based on the original life stories of 600 of his followers. New York, Prentice-Hall, 1938. 346 p.». У цій монографії Т.Абель часто-густо цитував, в перекладі англійською, – біографії пересічних членів НСДАП про те, як і чому вони стали нацистами. Німецький історик Віланд Гібель вирішив звернутись до першоджерел і знайшов у архіві професора Абеля, що й досі зберігається у зібранні американської бібліотеки Герберта Гувера (м. Уест-Бранч, штат Айова, США), фотокопії 3700 сторінок оригінальних сповідей націонал-соціалістів, що були датовані 1934 роком.

Саме тоді, у 1934 р., у засобах масової інформації Третього рейху з'явилось досить несподіване оголошення щодо конкурсу автобіографічних творів для націонал-соціалістів. Замовником рекламного матеріалу був професор – соціолог Теодор Абель – на той час молодий американський вчений – 38-річний, що вільно володів німецькою, англійською та польською мовами. Професор Абель, навесні 1934 р. транзитом побував на території Німеччини, і маючи на меті використати у майбутньому будь-які соціологічні матеріали для вивчення мотивів вступу до лав НСДАП ідейних нацистів та аналізу джерел стрімкого зростання популярності Адольфа Гітлера за час існування Веймарської Республіки (1919-1933 рр.) для власних подальших наукових досліджень, звернувся з персональним листом до Йозефа Геббельса – рейхсміністра народної освіти та пропаганди нацистської Німеччини. У цьому листі Теодор Абель обґрунтував ідею щодо проведення на теренах Третього рейху конкурсу творів-автобіографій на тему «Чому я став нацистом?». Врешті-решт, ідею провести подібний захід вирішили підтримати у міністерстві пропаганди Третього рейху. На це вплинуло, як мінімум два моменти: по-перше, всю фінансову сторону проведення акції мав покрити грант на 700 доларів від Колумбійського університету (було призначено аж 18 грошових премій за участь (Перша премія – 125 рейхсмарок; Друга премія – 50 рейхсмарок, Третя премія – 25 рейхсмарок, 5 призів по 20 рейхсмарок та 10 заохочувальних премій по 10 рейхсмарок [5, с. 17]; співвідношення цін на сьогодні приблизно виглядає

наступним чином – 190 рейхсмарок 1934 р. можна оцінити приблизно у 3000 євро [5, с.18]); по-друге, нацисти намагались сформувати позитивний імідж НСДАП за кордоном, особливо на теренах США та Англії (нагадаю, що мова йде про 1934 р. – другий рік існування Третього рейху). Згідно з поданням автора ідеї – Теодором Абелем – та чиновниками-нацистами з відомства Й.Геббельса, були узгоджені і умови конкурсу, і критерії оцінювання поданих робіт:

1. За наполяганням американського вченого, у заході мали брати участь тільки ті, хто вступив до лав НСДАП або симпатизував нацистам до 1 січня 1933 р., тобто до легального приходу нацистської партії до влади у Німеччині (за задумом професора Абеля, таким чином він мав отримати «сповіді» щирих нацистів, а не так званих «попутників», які з кар'єрних міркувань приєдналися до партії фюрера вже після 30 січня 1933 р.) [5. С.17].

2. Кандидати на заохочувальні призи повинні були надати точні та докладні описи свого особистого життя, особливо після Першої світової війни. Також увагу слід було звернути на уявлення просімейне життя, освіту, економічні умови проживання, членство у політичних організаціях, участь у гітлерівському русі та важливі переживання, думки та почуття з цього приводу тощо.

3. Стиль, орфографія або драматичність власної історії не мають значення і не розглядатимуться. Повнота та відкритість є єдиними критеріями оцінювання.

4. Призовий фонд депонується в Deutsche Bank (Німецький банк).

5. Журі конкурсу складається з представників Колумбійського університету (грантодавців).

6. Мета заходу – зібрати соціологічні матеріали щодо історії НСДАП.

7. Громадськість США та Німеччини має бути проінформована щодо переможців заходу, а їхні особисті матеріали мають бути опубліковані

8. Рукописи не повертаються, останні мають надійти до журі конкурсу до 30 вересня 1934 р. [5, с.7].

Всього надійшло 683 роботи (обсягом від 2 до 80 сторінок), з різних куточків Німеччини, від чоловіків та жінок, що репрезентували різні вікові та соціальні верстви. 581 й досі зберігаються у зібранні американської бібліотеки Герберта Гувера. 82 з них повністю й автентично відтворені як ксерокопії оригіналів у книзі Віланда Гібеля [5, с.201-858]. Більшість надруковані на друкарських машинках, деякі – відсотків 30 – написані від руки. Деякі з автобіографій обсягом лише 2-3 сторінки, інші – по 25-30; рекордсмен написав 80 сторінок, також є й віршовані твори [5, с.67]. Цінність цих матеріалів для сучасних дослідни-

ків XXI століття беззаперечно. На думку автора, вона полягає у тому, що ознайомлення з зібраними матеріалами, датованими 1934 р., дають і сьогодні, можливість краще зрозуміти справжні причини, які притягували – залучали «маленьких німців» [5, с.15] до лав НСДАП за добу Веймарської Республіки (1919-1933 рр.) під час так званого «бойового часу» НСДАП. На думку В.Гібеля «бойовий час» нацистів має чіткі хронологічні межі – від звільнення Адольфа Гітлера з в'язниці м. Ландсберг 20.12.1924 до «прориву до влади» 30.01.1933 – або 2.964 дні або 8 років+1 місяць+11 днів [5, 121].

Вікова структура авторського корпусу надісланих на конкурс творів наступна:

1. Повоєнне покоління (мова про Першу світову війну) – 20-26 років – 75 робіт (12% від загальної кількості);

2. Воєнне покоління – 27-33 років – 165 (28%).

3. Учасники Першої світової війни (добровольці) – 34-40 років. – 138 (23 %)

4. Військовозобов'язані – 41-59 років. – 197 (33%).

5. 60-річні та старші – 25 робіт (4%).

За професійною ознакою учасників конкурсу можна розподілити:

1. Промисловість та гірничо-видобувна індустрія – 171 людина (29% від загальної кількості);

2. Державні чиновники – 96 (16%).

3. Службовці – 85 (14%).

4. Робітники сільського господарства – 59 (10%).

5. Крамарі – 51 (8%).

6. Представники «вільних фахів» – 50 (8%).

7. Домогосподарки – 46 (8%).

8. невідомо – 42 (7%).

За класовою приналежністю учасників конкурсу можна розподілити:

1. Робітники – 209 осіб (35% від загальної кількості учасників).

2. Середні класи – 304 (51%).

3. Аристократи – 45 (7%).

8. Селяни – 42 (7%).

Партійна приналежність (мова йде виключно щодо НСДАП) розподілилась наступним чином:

1. Невідомо – 18 осіб (3% від загальної кількості учасників).

2. 1920-1924 рр. (час вступу до лав НСДАП) – 42 (7%).

3. 1925-1927 рр. – 124 (21%).

4. 1928-1929 рр. – 127 (21%).

5. 1930-1931 рр. – 223 (37%).

6. 1932-1933 рр. – 66 (11%) [5, с.57-58].

Аналіз поданих у книзі Віланда Гібеля творів – автобіографій «бойової доби» НСДАП дозволяє виокремити основні мотиваційні вектори

«партайгеноссе» фюрера – знайти відповідь на питання чим саме привернув їх увагу нацизм у 20-ті – на початку 30-х рр. XX ст.:

1. Ідея-міф про сильного лідера. Автори багатьох конкурсних робіт писали проте, що в умовах веймарської демократії країні була потрібна людина, здатна взяти на себе керівництво Німеччиною і «залізною мітлою очистити ганебні німецькі авгієві стайні». Саме таку людину вони побачили у Гітлері. Багато хто сприймав його як месію, посланого Німеччині долею. «У хаосі, який панував у країні, нам була потрібна людина, здатна взяти керівництво на себе, бо лише тоді відбудеться оновлення Німеччини» написав, наприклад 41-річний Фрітц Шронер, вчитель початкової школи з Мюльхайму [5, с.210]. Інший зачаровувався «новими цілями і новими цінностями», які запропонував лідер НСДАП та був впевнений що лише «30 січня 1933 р. Адольф Гітлер створив єдиний німецький народ» – 27-річний Герман Фюрбах, робітник з фірми Тіссена з Мюльхайму – на – Рурі [5, с.207]. Третя, 21-річна ЕрнаШтойке з Марієнбургу (Східна Пруссія) вважала цілком логічним, що після всіх «трагічних подій», яких зазнала Німеччина «наш лідер (Адольф Гітлер), посланий народу долею» [5, с.687].

2. Ідея-міф, що «країна завдяки нацизму розправляє плечі і встає з колін». Саме цей мотив – «вставати з колін» – часто-густо звучить у наведених у збірці творах. Як відомо, після поразки кайзерівської Німеччини у Першій світовій війні німецька делегація була змушена підписати Версальський мир 1919 р. Згідно з цим документом Німеччина мусила втратити сьому частину довоєнної території, позбулась всіх колоній, мала сплатити 132 млрд. золотих марок у якості репараційних виплат, мала чисельні військові обмеження тощо. Багато німців сприйняли це як приниження гідності німецької нації. Теренами Німеччини поширилися чисельні «теорії змови», які звинувачували у всіх бідах Німеччини євреїв, марксистів, комуністів, католиків, таємні товариства тощо [5, с.206]. Гітлер одним з перших зіграв на цьому, заявивши публічно про необхідність боротьби проти наслідків Версальського договору. Саме це перетворило багатьох німців у його палких прихильників. «Багато німців відчували себе приниженими поразкою у Першій світовій війні і змістом Версальського договору, – зазначає укладач рецензованої книги Віланд Гібель. – Боротьба проти цього «ганебного», як вони вважали, договору була одним з центральних мобілізуючих чинників націонал-соціалізму» [5, с.10-11].

3. Ідея-міф про те, що в основі катастроф німецького народу у XX ст. (поразка у Першій

світовій війні, Версальська угода, Листопадова революція 1918-1919 рр., гіперінфляція 1921-1923 рр. тощо) винні виключно євреї.

У коментарі, щодо цього мотиваційного вектору серед прихильників нацистської партії, В.Гібель назвав його «параноїдальним єврейським оскаженінням» («ParanoiderJudenkoller») [5, с.175]. Антисемітизм був наріжним каменем ідеології НСДАП з моменту заснування цієї партії. Тому абсолютно не дивно зустрічати в конкурсних творах 1934 року твердження подібного роду:

- «Я бачив, що євреї скрізь займають привілейовані місця: театри, біржі,кіно,преса, все було у єврейських руках... Через діяльність євреїв робітники постійно страждали» – стверджував ЕгонРеммер, 27 річний робітник з берлінського кварталу Веддінг[5, с.175].

- «Скрізь, практично скрізь, куди б не кинути оком, можна було побачити при владі лише євреїв. Преса, театр, кіно, література, музика, передусім мистецтво у різних формах, техніка і освіта, все було під їх перманентним впливом. Але перепрошую, невже так виродився наш німецький народ?» – запитував у власному творі Герхард Улльайн, 27 річний мешканець з м. Тільзиту[5,с.175].

«Щодо мене, то у цих німецьких колах мене особливо приголомшив вплив єврейсько-марксистського зараження на військові підрозділи. І вдома, і на фронті німецький народ боровся за життя та смерть, а у той самий час євреї та інші неповноцінні на Батьківщині пиячили та розкошували» – відзначив Віллі Вольф, 36 річний мешканець Мюнхена.

Тобто мова йшла про необхідність подолання «внутрішнього ворога» – євреїв. Й це незважаючи на той факт, що на липень1933 р. на території німецької держави мешкало 502 799 євреїв, з них 144.000 у Берліні (3,8% від загальної кількості мешканців столиці); а серед 65.000.000 населення Третього рейху доля єврейського населення була у межах 0,77% [5,с.176].

4. Ідея-міф про те, що у кожного респондента своя суб'єктивна відповідь на питання «Чому я став нацистом?». Упорядник цієї збірки, Віланд Гібель, зазначає, що, проаналізувавши усі вцілілі

конкурсні роботи– 581, він так і не зміг виділити один, єдиний основний мотив, який вплинув на електоральний партійний вибір людей за доби існування Веймарської Республіки (1919-1933 рр.). На його думку, легальному прориву нацистів до влади сприяли також наступні фактори:

- Загальний депресивний настрій населення (мова насамперед про добу «Великої депресії» (1929-1933 рр.);

- Загальнонаціональне почуття обділеності та приниження від змісту Версальського миру 1919 р.;

- Пам'ять проте, що Німеччина – «серце Європи» – мова йде, про почуття власної переваги німців над іншими європейськими народами (пангерманізм, антисемітизм, антислов'янizm тощо).

Врешті-решт, можна зазначити, що рецензована книга є чудовим джерелом з доби існування і Третього рейху, і Веймарської Республіки. Праворадикальна мотивація багатьох ранніх членів нацистської партії добре узгоджується зі станом невдоволеності сучасною політичною ситуацією, що поширена і у Європі ХХІ століття – ФРН, Франція, Польща, Росія, Україна тощо .

Вважаю, що збірка біографічних текстів націонал-соціалістів – «Чому я став нацистом?», упорядкована і прокоментована німецьким істориком ВіландомГібелем, виконана на високому професійному рівні. Безперечно, вона є важливою для модерної української історичної науки, містить нові маловідомі джерела з історії Німеччини першої третини ХХ ст. Рецензована книга дає творчий імпульс для подальшого поглибленого вивчення як доби Веймарської Республіки (1919-1933 рр.), так і початку існування Третього рейху (1933-1934 рр.). Дана робота – чудовий багатий джерельний матеріал для нового бачення німецької історії ХХ ст., призначений як для істориків, так і політологів, фахівців у галузі соціальних комунікацій, соціології та психології тощо. Знайомство та вивчення відповідей на питання «Чому я став нацистом» дозволяє краще зрозуміти як добу зародження націонал-соціалізму (1919-1933 рр.), так і добу початку нацифікації німецького суспільства (1933-1934 рр.).

Джерела та література

- 1.Ruck M. Bibliographien zum Nationalsozialismus. Köln: Bund-Verlag, 1995. 1428 s.
- 2.Göring H. Reden und Aufsätzen/ E.Gritzbach. München: Zentralverlag NSDAP, 1942.391 s.
- 3.Галактионов Ю. Основные итоги изучения феномена национал-социализма к концу ХХ века / Ю. Галактионов. Германия и Россия в ХХ веке: две тоталитарные диктатуры, два пути к демократии : тезисы докладов участников международной научной конференции, посвященной 10-летию объединения Германии (Кемерово, 19–22 сентября 2000 г.). Кемерово: КемГУ, 2000. С. 288–294.
- 4.Галактионов Ю. Феномен национал-социализма. Нерешенные проблемы истории. Взгляд с рубежа ХХІ века / Ю. Галактионов. Германия и Россия: События, образы, люди. Вып. 3. Воронеж: Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного университета, 2000. – С. 91–98.
- 5.«Warum ich Nazi wurde». Biogramme früher Nationalsozialisten. Die einzigarten Sammlung des Theodor Abel/Wieland Giebel. Berlin: Berlin Story Verlag, 2018. 930 s.